

3. Hrubý domácí produkt

- **Vliv FISIM** Prvotním výsledkem transakce s produkty je vytvořená hrubá přidaná hodnota. Finanční zprostředkovatelné služby nepřímo měřené (FISIM) nejsou zatím zahrnuty do odvětvových činností v mezispotřebě a v HPH, nýbrž tvoří samostatnou položku. Úhrn HPH za odvětví je snížený o celou hodnotu FISIM, čímž je získaná HPH v základních cenách, která neobsahuje čisté daně (daně z produktů méně dotace na produkty). Výsledkem jejich přičtení k HPH je HDP v kupních cenách. (Podle nové metodiky bude užití FISIM alokováno do mezispotřeby uživatelů, resp. do výdajů na konečnou spotřebu nebo na vývoz, což bude mít vliv na výši HDP. Revidované údaje zveřejní ČSÚ dne 31. května 2006.)
- **Výdajová a odvětvová struktura HDP** Tyto operace lze číselně v běžných cenách dokumentovat na roku 2005. V účtu výroby byla zachycená na straně zdrojů vytvořená produkce 7 488,5 mld. Kč a na straně užití spotřebovaný meziprodukt 4 822,3 mld. Kč a vyrovnávací položku 2 666,2 mld. Kč představuje HPH včetně FISIM. Po odpočtu FISIM 54,2 mld. Kč je získaná HPH v základních cenách ve výši 2 612,0 mld. Kč. Výsledkem další úpravy HPH o čisté daně 319,1 mld. Kč (přičtením daně z produktů 351,3 mld. Kč a odečtením dotace na produkty 32,2 mld. Kč) je hodnota v kupních cenách 2 931,1 mld. Kč. Takto spočtená hodnota vytvořeného HDP výrobní metodou je shodná se součtem výdajů na konečnou spotřebu 2 096,8 mld. Kč, výdajů na tvorbu hrubého kapitálu 772,9 mld. Kč a čistého vývozu 61,4 mld. Kč (v tom vývoz zboží a služeb 2 134,8 mld. Kč a dovoz zboží a služeb 2 073,4 mld. Kč). Zároveň je HDP součtem všech důchodů vytvořených v procesu výroby zboží a služeb; náhrad zaměstnancům 1 280,0 mld. Kč, hrubého provozního přebytku 983,6 mld. Kč, hrubého smíšeného důchodu 371,4 mld. Kč a čistých daní z výroby a z dovozu 296,1 mld. Kč.
- **Vliv cen a objemu** Uvedená hodnota HDP za rok 2005 (2 931,1 mld. Kč) byla větší o 1 464,4 mld. Kč než v roce 1995. Tento hodnotový přírůstek představuje kombinaci změny úhrnné cenové hladiny a změny fyzického objemu. Vztah mezi oběma druhy změn včetně jejich společného vlivu se v jednotlivých letech lišil v závislosti na vývoji cen výdajů na konečnou spotřebu, na tvorbu hrubého kapitálu a cen vývozu i dovozu zboží a služeb. Za desetileté období měla na celkovou hodnotovou změnu podstatně větší vliv změna úhrnné cenové hladiny než změna fyzického objemu. K téměř dvojnásobnému hodnotovému zvýšení HDP (o 99,8 %) přispěl růst cen 63,8 p. b. a růst fyzického objemu 36,0 p. b.
- **Mění se vliv výrobních faktorů** Pro úhrnný vývoj HDP, tj. bez ohledu na jeho výdajovou a důchodovou strukturu bylo příznačné, že jednotlivé výrobní faktory v letech poruchových i v obdobích růstu působily značně rozdílně a intenzita jejich vlivu se meziročně výrazně měnila. Snížení zaměstnanosti při zvýšení stavu hmotných fixních aktiv (nová a dokonalá technika) podmiňovalo růst produktivity práce a vybavenosti práce fixním kapitálem. V prvním pětiletém období (do roku 2000 ve srovnání s rokem 1995) se zvýšil HDP reálně o 7,5 % a na jeho vývoj působilo negativně snížení počtu pracovníků a pokles produkční účinnosti fixním kapitálem. Ve druhém pětiletém období (do roku 2005 ve srovnání s rokem 2000) růst HDP značně zrychlil a na jeho zvýšení reálně o 19,3 % působily všechny faktory pozitivně; největší vliv měl růst produkční účinnosti fixních aktiv.
- **Pokles krytí domácí poptávky domácími zdroji** Déroute vývoje HDP v polovině prvního pětiletí sledovaného období spočíval v neschopnosti vytvářet efektivní zdroje, které by plně kryly domácí realizovanou poptávku. Těžiště krytí přírůstků spotřeby domácností a výdajů na tvorbu hrubého fixního kapitálu se přesouvalo do vnějších zdrojů. To vyvolalo prudký a svým rozsahem nečekaný růst pasivního salda zahraničního obchodu v druhé polovině devadesátých let. Náročnost spotřeby domácností a tvorby hrubého fixního kapitálu na vnější zdroje v tomto období se zvyšovala podstatně prudším tempem než náročnost na domácí efektivní zdroje.

- **Meziroční fluktuace vlivu faktorů na vývoj HDP**

Celkové zvýšení HDP za deset let (do roku 2005 ve srovnání s rokem 1995) reálně o 28,2 % bylo negativně v rozsahu 5,2 p. b. ovlivněno úbytkem počtu pracovníků o 5,5 % Souhrnná produktivita práce, která se v uvedeném období zvýšila o 35,7 %, měla na tempo přírůstku HDP vliv 33,4 p. b. Zvýšení produkční účinnosti hmotných fixních aktiv o 4,6 % působilo na vývoj HDP v rozsahu 5,1 p. b., takže zbývajících 28,3 p. b. vlivu připadlo na zvýšení vybavenosti pracovníků hmotnými fixními aktivy. Celkové působení faktorů se meziročně pohybovalo ve značném rozpětí; vliv počtu pracovníků od -3,1 p. b. v roce 1999 po 1,5 p. b. v roce 2002, vliv souhrnné produktivity práce od -0,9 p. b. v roce 1997 po 5,1 p. b. v roce 2005, vliv účinnosti fixních aktiv od -5,2 p. b. v roce 1998 po 3,9 p. b. v roce 2005 a vliv vybavenosti práce fixními aktivy od -0,5 p. b. v roce 2002 po 7,0 p. b. v roce 1998.

- **Převládající vliv účinnosti HFA na růst HDP od roku 2001**

Na růst souhrnné produktivity práce v celém desetiletém období měla zcela převládající vliv kapitálová vybavenost pracovníků, avšak v posledních pěti letech již převažovalo působení produkční účinnosti fixních aktiv. Jednoprocentnímu zvýšení produktivity práce do roku 2005 ve srovnání s rokem 1995 odpovídal 0,955 % růst vybavenosti práce kapitálem a 0,770 % růst účinnosti fixního kapitálu, avšak do roku 2005 ve srovnání s rokem 2000 se tento vztah změnil na 0,898 %, resp. 0,948 %. Meziroční změny ve vztazích mezi těmito faktory byly velice variabilní.

Tab. č. 7 Vliv výrobních faktorů na vývoj HDP

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Meziroční změna HDP										
a) v mld. Kč s. c. 1999	61,0	-11,1	-17,4	18,1	59,0	41,6	24,1	52,7	79,5	105,6
b) v % ze s. c.	4,2	-0,7	-1,1	1,2	3,9	2,6	1,5	3,2	4,7	6,0
	v tom vliv v procentních bodech									
Počtu pracovníků	-0,4	0,2	-2,9	-3,1	-0,5	0,4	1,5	-1,4	0,1	0,9
Produktivity práce	4,6	-0,9	1,8	4,3	4,4	2,2	0,0	4,6	4,6	5,1
Účinnosti HFA ¹⁾	3,8	-3,5	-5,2	-2,0	-0,2	1,5	0,5	2,3	2,8	3,9
Vybavenosti práce HFA ¹⁾	0,8	2,6	7,0	6,3	4,6	0,7	-0,5	2,3	1,8	1,2

¹⁾ Hmotná fixní aktiva.

- **Růst integrální produktivity**

Vztah mezi vývojem úhrnných výnosů a úhrnných nákladů růstu HDP vyjadřuje integrální produktivitu výrobních faktorů. Jde o bezrozměrný ukazatel (přičemž smysl má porovnání koeficientů), který by se měl při racionálním hospodaření pohybovat nad jedničkou. Žádoucí je, aby agregátní výnosy rostly rychleji než agregátní náklady růstu. Produktivita práce a produkční účinnost fixních aktiv vzrostly za deset let o 14,5 p. b. rychleji než náročnost HDP na stav hmotného fixního kapitálu a vybavenost práce fixními aktivy.

- **Značné zvýšení JPN**

Jednotkové pracovní náklady, vyjadřující poměr indexu náhrad zaměstnancům a smíšeného důchodu domácností na jednoho pracovníka a indexu souhrnné produktivity práce, se do roku 2005 ve srovnání s rokem 1995 zvýšily o 54,1 % a s výjimkou roku 2005, kdy došlo k jejich poklesu o 0,7 %, každoročně rostly. Nejvíce meziročně vzrostly o 11,3 % v roce 1997.

- **Změny výdajové struktury HDP**

Strukturální změny výdajů na HDP byly v některých letech významné a relativně velký vliv na ně měly výdajové složky s nejnižším podílem, tj. tvorba zásob a čistý vývoz. Proměnlivost těchto dvou složek byla charakteristická pro každý rok a měla značně měnící se vliv i na vývoj HDP reálně. Na celkové hodnotě HDP v kupních cenách dosáhl v roce 2005 podíl výdajů na konečnou spotřebu 71,5 %, z toho spotřebitelských výdajů domácnosti 48,5 % a podíl výdajů na tvorbu hrubého kapitálu 26,4 %, z toho stejně fixního kapitálu. Zbývajících 2,1 % připadlo na čistý vývoz, což představuje převýšení vývozu zboží a služeb (70,7 %). V časovém horizontu od roku 1995 docházelo k větším strukturálním přesunům mezi výdaji na tvorbu hrubého kapitálu, z toho zejména na tvorbu zásob, které byly nejpohyblivější výdajovou složkou HDP, a čistým vývozem, jehož podíl byl kromě roku 2005 vždy negativní

v důsledku převýšení dovozu nad vývozem. Podíl výdajů na konečnou spotřebu a z toho na spotřebu domácností se v jednotlivých letech pohyboval v relativně malém rozpětí. Meziroční změny podílu spotřebitelských výdajů domácností korespondují s pohybem jejich prvotních důchodů v poměru k disponibilnímu důchodu.

- **Rozhodující vliv konečné spotřeby na HDP**

Na růst HDP v období od roku 1995 do roku 2005 reálně o 28,2 % nejvíce přispěly výdaje na konečnou spotřebu (20,9 p. b.), které se zvýšily reálně o 28,8 %. Z nich podstatně rychleji rostly spotřebitelské výdaje domácností (33,8 %) než spotřebitelské výdaje vlády (18,9 %), jejich vliv na zvýšení HDP dosáhl 16,6 p. b., resp. 4,3 p. b. Rozptyl meziročních kladných a záporných vlivů na vývoj HDP dosáhl u celkové konečné spotřeby 8,0 p. b., z toho u spotřeby domácností 5,2 p. b.

Spotřeba domácností se svým bezprostředním vlivem na sociálně politickou atmosféru zaznamenala značný a v některých letech (1996 a 2003) zrychlující se růst. Zároveň však docházelo k výrazné a poměrně rychlé diferenciaci mezi sociálními skupinami obyvatelstva, plynoucí z rostoucích důchodových a příjmových rozdílů. To vystoupilo do popředí v polovině prvního pětiletí sledovaného období, kdy se tempo přírůstku spotřeby domácností výrazně snížilo a v roce 1998 došlo k jejímu poklesu.

- **Rostoucí podíl výdajů na potraviny**

Ve spotřebě domácností největší podíl patří výdajům na potraviny a nealkoholické nápoje (17,5 %), výdajům na rekreaci, kulturu a sport (11,9 %) a výdajům na bydlení, vodu, energii a paliva (10,4 %). Nejrychleji rostoucí položkou spotřeby domácností byly výdaje na zdravotnictví, na pošty a telekomunikace a na rekreaci, kulturu a sport.

K financování spotřebitelských výdajů domácností sloužil jejich hrubý disponibilní důchod, který představoval rozdíl mezi běžnými příjmy a běžnými výdaji. Z hrubého disponibilního důchodu domácností zvýšeného o změny jejich podílu na rezervách penzijních fondů bylo v průměru použito více než devět desetin na nákupy zboží a služeb, resp. tvořily výdaje na individuální spotřebu. Zbývající necelá desetina představovala jejich hrubé úspory, které sloužily k financování výdajů na tvorbu hrubého fixního kapitálu.

- **Vliv tvorby kapitálu na HDP**

Výdaje na tvorbu hrubého kapitálu do roku 2005 ve srovnání s rokem 1995 vzrostly reálně o 26,8 % a přispěly 8,1 p. b. ke zvýšení HDP. V jejich struktuře měla sice rozhodující úlohu tvorba fixního kapitálu, která byla v uvedeném období vyšší reálně o 29,5 % a na HDP měla vliv 8,3 p. b. Tvorba zásob v některých letech působila meziročně značně variabilně (negativně i pozitivně), i když jejich váha na hodnotě HDP byla velice nízká. Výdaje na tvorbu hrubého fixního kapitálu dosahovaly zejména v polovině devadesátých let velkých rozměrů a mimořádně vysokých temp přírůstků, za nimiž byly skryty značné rozdíly v základních směrech umístění do národohospodářských struktur (odvětví i věcné členění). Počátkem prvního pětiletí sledovaného období došlo ke zpomalení růstu a posléze ve třech letech (1997 až 1999) k poklesu reálně o 7,5 %. K problémům patřil vývoj investic do bytové výstavby, dopravy i průmyslu. Od roku 2000 již výdaje na tvorbu fixního kapitálu trvale rostou, do roku 2005 ve srovnání s rokem 1999 se zvýšily reálně o 30,7 %. Proces tvorby hrubého fixního kapitálu probíhal pod silným vlivem zahraničních investorů. Ve struktuře výdajů na tvorbu hrubého fixního kapitálu měly rozhodující podíl ostatní budovy a stavby (bez obydlí), za nimiž následovaly ostatní stroje a zařízení a posléze dopravní prostředky. Nejrychleji rostoucí složkou výdajů na hmotná fixní aktiva byly výdaje na dopravní prostředky, jejichž tempo přírůstku bylo téměř trojnásobně vyšší než tempo celkové tvorby kapitálu. Nepatrně rychleji než hmotná rostla nehmotná fixní aktiva.

- **Využití zahraničních zdrojů financování**

Nedostatek domácích zdrojů na financování výdajů na tvorbu hrubého kapitálu musel být každoročně doplňován vnějšími zdroji. Z hrubého disponibilního národního důchodu představovaly domácí zdroje použitelné k financování tvorby kapitálu čtvrtinu, což však nestačilo potřebě pokrýt investiční výdaje. Míra krytí výdajů na tvorbu hrubého kapitálu zahraničními zdroji se pohybovala v relativně širokém pásmu (např. 11,6 % v roce 1995, 17,0 % v roce 2000, 22,4 % v roce 2002 a 7,8 % v roce 2005). Nedostatek domácích zdrojů financování měl trvalý dopad na růst vnější zadluženosti ČR.

• **Značné změny
vlivu čistého
vývozu na HDP**

Ve srovnání s průměrným příspěvkem čistého vývozu k růstu HDP docházelo v jednotlivých letech ke značným rozdílům - od -3,9 p. b. (1996) po 4,5 p. b. (2005) -, což ukazuje na výjimečnost vývoje v roce 2005. Vzhledem k malé váze čistého vývozu šlo o výrazné rozpětí a měnící se saldo celkového vývozu a dovozu vedlo v některých letech k hroživým rozměrům nerovnováhy mezi nižší tvorbou domácích efektivních zdrojů a vyšší domácí realizovanou poptávkou. Na nepříznivý vývoj čistého vývozu měly vždy určující vliv spotřebitelské výdaje domácností a výdaje na tvorbu fixního kapitálu.

Tab. č. 8 Vliv výdajových složek na vývoj HDP

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Přírůstek HDP										
a) v mld. Kč b. c.	194,0	124,4	177,4	78,9	108,6	165,2	99,5	144,1	211,9	163,4
b) v mld. Kč c. p. r.	61,0	-12,1	-20,5	23,7	79,4	56,7	34,5	77,4	119,9	164,8
c) v % ze s. c.	4,2	-0,7	-1,1	1,2	3,9	2,6	1,5	3,2	4,7	6,0
	Vliv v procentních bodech									
Konečná spotřeba	4,8	1,0	-1,0	2,2	1,5	2,2	2,4	3,2	1,1	1,5
- domácností	4,4	0,7	-0,8	1,1	1,5	1,4	1,4	2,3	1,7	1,3
- vlády	0,4	0,3	-0,2	1,1	0,0	0,8	1,0	0,9	-0,6	0,2
Tvorba hrubého kapitálu	3,3	-2,0	-0,7	-1,2	2,5	1,8	1,0	0,4	2,2	0,0
- fixního	2,4	-1,1	-0,3	-1,0	1,3	1,5	0,9	1,3	1,5	1,0
- zásob	0,9	-0,9	-0,4	-0,2	1,2	0,3	0,1	-0,9	0,7	-1,0
Čistý vývoz	-3,9	0,3	0,6	0,2	-0,1	-1,4	-1,9	-0,4	1,4	4,5
Informativně										
Vývoz	2,8	4,2	5,5	3,0	9,3	7,4	1,4	4,6	13,3	7,9
Dovoz	-6,7	-3,9	-4,9	-2,8	-9,4	-8,8	-3,3	-5,0	-11,9	-3,4